

nijvertijd

De SIED is verhuisd. Veel dank aan Senzora, I'M Architecten en Buurtvereniging Raambuurt voor het beschikbaar stellen van hun ruimtes. Onze waardevolle spullen zijn opgeslagen, we hebben werkruimte en onze bibliotheek is onder dak. Het succes van de restauratie en herbestemming van de Zwarte silo waar de SIED 10 jaar was gehuisvest, moet een vervolg krijgen. We richten ons nu op een goede toekomst voor het Automuseum/Ten Zijthoff.

En Ten Zijthoff blijkt een band te hebben met het onderwerp van deze Nijvertijd. Houthandel Stoffel staat in de schijnwerpers. En wat bleek tijdens onze naspeuringen: molenaar Jan ten Zijthoff verleidt Pieter Stoffel uit Schagerbrug om naar Deventer te komen. Ten Zijthoff was al eerder naar Deventer vertrokken. De tip was niet geheel zonder eigenbelang want Ten Zijthoff mocht vervolgens de zaagmolen voor Stoffel bouwen.

De tip van Ten Zijthoff is de start van 120 jaar houthandel Stoffel in Deventer. Dat bedrijf heeft veel ontwikkelingen meegemaakt, zoals de invoering van stoommachines. Hout was en blijft van groot belang voor de stad. Het wordt ondanks de komst van moderne materialen

overall in de bouw gebruikt. Stoffel kocht in 1847 een molen aan de Lagestaat aan de noordkant van Deventer en vele aanpassingen en uitbreidingen volgden.

De SIED heeft een grote luchtfoto van de plek waar het bedrijf (met Ankersmit) aan de IJssel was gevestigd. Veel bezoekers hebben die de afgelopen jaren kunnen zien in de Zwarte silo. De foto staat nu even in de opslag.

De eerste muurreclame die de SIED heeft gerestaureerd, zit aan de gevel van het pand aan de Boterstraat hoek Polstraat waar Stoffel is begonnen (zie achterzijde van deze Nijvertijd). En de directievilla aan de IJsselkade - nu het IJsselpaleis - is gebouwd door architect Van Harte die ook de Zwarte silo en omliggende gebouwen heeft ontworpen.

Misschien zijn de verbanden toeval, interessant zijn ze wel. Er blijft veel te ontdekken.

Ik wens u veel leesgenoegen.

Eric Giesbers
voorzitter

Houthandel Stoffel

28

JAARGANG 16 | JUNI 2012

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer is opgericht in 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk. Wij organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies op het gebied van hergebruik van industrieel erfgoed. Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Voor meer informatie: bel (0570) 615838 of mail info@sied.nl. U kunt ook onze internetsite bezoeken: www.sied.nl

Houtzagen aan de IJssel

Ingeklemd tussen de gebouwen van Ankersmit lag tot 1970 houtzagerij Stoffel. We hebben daaraan in Deventer nog twee zichtbare herinneringen: het kunstwerk 'Boom en zaag' aan de Rembrandtkade, in 1988 gemaakt door Jan Slijkhuis en Jos van Oosterhout, en de muurreclame op de gevel van het pakhuis waar Stoffel ooit begon, Polstraat hoek Boterstraat - die minder opvalt omdat er twee muurreclames over elkaar heen stonden en over elkaar heen door de SIED gerestaureerd zijn.

De bakermat van de firma Stoffel ligt in Zaandam waar Cornelis Pieterszoon Stoffel een molenmakerij heeft. Zijn zoon Pieter koopt in Schagerbrug een terrein waarop hij een loods voor houtopslag laat bouwen: 16 maart 1842 wordt gezien als de oprichtingsdatum van het bedrijf.

Er zit weinig perspectief in deze eerste onderneming. Maar dan krijgt Pieter een tip van Jan ten Zijthoff, een vroegere meesterknecht van zijn ouders die een molenmakerij heeft aan de Deventer haven. In 1844 komt op de hoek van de Polstraat en de Boterstraat een houthandel vrij. Pieter Stoffel huurt het pand en neemt de houtvoorraad over; het jaar daarop verkoopt hij 'Schagerbrug' - met verlies. In 1847 koopt Stoffel een zaagmolen ten noorden van de stad 'aan den IJsel, met het woonhuis, twee loodsen, knechtswoningen en verdere aangehoorigheden voor 8.500 gulden; alsmede het houtmagazijn aan den Brink hoek Boterstraat voor 1.100 gulden.' De houtzaagmolen, de Vriendschap genaamd, was in 1805 door zijn vader gebouwd aan het einde van de Lagestraat.

Pieter Stoffel is nu ook houtzager en koopt via een bemiddelaar op de

veiling in Amsterdam 287 'balken', waarmee de zaagmolen gaat draaien.

Jaren later kan de windmolen het werk niet meer aan; hij kan te vaak niet draaien door windstilte. Stoomkracht zou een hele verbetering zijn. In 1868 is de aanbesteding door molenmaker F. ten Zijthoff en Zn voor 'het maken van fundamentmuren voor een later te maken stoomzaagmolen.' De machine van 10 pk, de ketel en twee zaagramen, geleverd door Nering Bögel, komen in 1869 in bedrijf. Grondlegger Pieter Stoffel maakt dat niet meer mee: hij sterft op 50jarige leeftijd. Zijn 20 jaar oude zoon (ook Pieter) zet samen met zijn moeder het bedrijf voort.

Ernstige schade

Nog maar nauwelijks is de nieuwe machinerie in bedrijf als in 1870 de oude molen afbrandt en het nieuwe gebouw en de stoomzagerij ernstige schade oplopen. Het pand en de stoomzagerij worden gerepareerd, maar de molen wordt niet herbouwd.

De bedrijvigheid neemt toe en in 1881 komt er een stoommachine van 42 pk, van Stork. De schoorsteen wordt verhoogd van 14 tot 20 meter, er komt een snelzaagraam bij en een machine voor het schaven en ploegen (sleuven aanbrengen) van planken. Het 'balkengat' waarin de boomstammen in het water liggen, wordt te klein en Pieter Stoffel Jr. huurt van de gemeente een deel van de Buitengracht bij het Pothoofd; de balken kunnen via de sluis de oude haven in en dan stroomafwaarts naar de werf. In 1902 koopt Stoffel naast de bestaande 'vijver' het Weerdje om balken op te slaan. Pieters jon-

MIDDELEN VAN VERVOER

In de 19e eeuw gaan de meeste bestellingen, in een straal van zo'n 30 kilometer rond Deventer, per paard en wagen naar de klanten. Nog in 1913 heeft Stoffel 30 paarden nodig, ook een aantal van stalhouderij Sonnenberg. Naar de Achterhoek gaat het per trein: voor telkens 8 à 10 klanten stapelen de 'spoorladers' het hout in één wagon. In 1924 schaft Stoffel de eerste vrachtwagen aan, een Ford met een laadvermogen van twee ton; onderhoud en reparatie doet de smederij. Op den duur neemt het bedrijf alle vervoer in eigen hand.

gere broer Jan komt ook in de zaak en in 1875 gaan zij een vennootschap aan: ze leiden voortaan samen het bedrijf.

Naar het noorden

Pieter wil niet langer hout kopen via Nederlandse importeurs en op veilingen in Amsterdam. Omdat hij de leiding moet houden in Deventer gaat Jan in de houtproducerende landen Zweden, Finland en Rusland zagerijen bezoeken om relaties op te bouwen. Hij moet de hele keten in kaart brengen, vanaf het kopen van stammen in de bossen (na taxatie), het vervoer naar een zagerij, tot het vershippen naar Nederland. Samen met een andere broer is Jan Stoffel soms enkele maanden in Finland; later sluiten ze een zaagcontract af met de firma Enquist, het begin van een jarenlange zakenrelatie. Veel brieven uit de jaren zeventig van de 19e eeuw getuigen nog van deze speurtocht naar geschikte 'balken', een goede prijs en betrouwbare partners. In Rusland is dat nooit gelukt.

Onderhoud en reparatie van stoomketel en machinepark brengen zoveel werk met zich mee dat in 1891 smid Jan Lebbink in dienst komt; Stoffel neemt de inventaris van zijn smederij aan de Hogestraat over. Het huis op de werf waar de balkensorteerder woonde, wordt vergroot en verbouwd tot smederij en woonhuis. Sinds 1885 woont ook de meesterknecht op het terrein.

In 1896 volgt verdere modernisering; er komt een grotere stoommachine die men op houtafval kan stoken: er is geen steenkool meer nodig. Een dynamo zorgt voor elektrisch licht en iedere schaafmachine, lijstenbank en cirkelzaag krijgt zijn eigen

links: Personeel op de werf rond 1900

boven: Machinale houtbewerking

midden: Lagestraat 1924

onder: Op de voorgrond een balkengat, daarachter de zagerij

elektromotor. Het weekblad De Houthandel spreekt van een 'modelinrichting'.

Aan de minister van Waterstaat vraagt de firma Stoffel toestemming om het terrein op te hogen 'om watervrij te zijn' en een loswal van 350 meter aan te leggen langs de rivier. Aan de kant van de Lange Zandstraat verrijzen nieuwe droog- en opslagloodsen. Stoffel koopt begin 20e eeuw het 7 hectare grote aangrenzende terrein van gresbuisenfabriek Hamelberg en het gebouw van aardewerkfabrikant Grolleman. Tenslotte bouwt Nering Bögel in 1910 een gelijkstroommachine van 400 pk. Het bedrijf heeft daarmee zijn grootste omvang bereikt.

Van bos tot klant

In Finland brengen paarden de gekapte stammen naar de zagerij, waarna de balken in 'vloten' de rivier afzakken naar de haven. Per zeilschip gaan ze naar Amsterdam en van daar met een speciale 'balkenboot' naar Deventer. Op de werf van Stoffel maken de arbeiders gebruik van door paarden getrokken lorries op rails om het geloste hout naar boven, naar de loodsen te brengen.

Het is op het bedrijf een drukte van belang. Ploegjes arbeiders zijn bezig met in- of

De beide balkengaten; onder de loodsen van Stoffel

uitladen en 'bestekzoekers' kiezen in de loods balken met de juiste lengte en dikte; anderen brengen die naar de zagerij. Niet iedereen hoeft even hard te werken: "Bij Stoffel kun je oud worden," zei men. Werken er gemiddeld 120 mensen, 's zomers groeit dat aantal soms tot tegen de 200: losse arbeidskrachten die 's winters bij olieslager Ten Hove of vleesfabrikanten Stegeman en Hunk werken.

Andere tijden

Het pakhuis aan de Brink hoek Boterstraat, waarvan de muurreclame nog steeds zichtbaar is, blijft de firma Stoffel tot in de Tweede Wereldoorlog gebruiken. Twee factoren zijn na de oorlog belangrijk voor het bedrijf. De gemeente wil de weg langs de IJssel, die bij de spoorbrug eindigt, doortrekken naar het noorden waar de wijk Zandweerd volgebouwd raakt. Stoffel moet verhuizen naar het industrieterrein; er volgen jaren van moeizame onderhandelingen over een schadevergoeding. De partijen komen er niet uit en de gemeente gaat in de jaren zestig tot onteigening over.

Ook zijn er grote economische veranderingen: in de jaren vijftig en zestig zijn er teveel (kleine) hout-handels en zagerijen, terwijl schaalvergroting, standaardisatie en mechanisatie noodzakelijk zijn. Alleen hout verhandelen en zagen is niet meer voldoende om van te bestaan. Er is in de bouw steeds meer vraag naar samengestelde 'pakketten', zoals kant-en-klaar dakbeschot of grote aantallen standaardkozijnen, liefst beglaasd en geschilderd.

De laatste directeur van het bedrijf, Marten Stoffel, neemt maatregelen: in 1954 koopt hij de aangrenzende timmerfabriek 'de IJsel' en in 1959 gaat hij een fusie aan met Horsting in Doetinchem.

De ondergang van de firma Stoffel is niet exact te reconstrueren. Al betaalt de gemeente een flinke schadevergoeding, er is meer kapitaal nodig voor vernieuwing van het bedrijf. Dan biedt de firma Fijnhout zich aan als fusiepartner, met vermogen. Marten Stoffel kan mededirecteur worden. Later blijkt de financiële positie van Fijnhout bij de onderhandelingen onjuist te zijn voorgesteld: er is te weinig geld. De geplande nieuwbouw gaat niet door en Marten Stoffel neemt ontslag. Daarmee komt in 1970 een onverwacht einde aan 123 jaar houtzagen aan de IJssel.

Bronnen

- W.Rutgers: De houthandel Stoffel, 1842-1962. Uitg. 1965 (SAB)
- Deventer als industriestad, 1907
- Archief familie Stoffel (SAB)

Met dank aan Mieke en Ton Stoffel

Colofon

Tekst: Ipe de Graaf
 Fotografie: SAB / Theo de Kreek
 Redactie: Ipe de Graaf, Marja Kroef en Janleo van de Laar
 Vormgeving: Pieter Ellens
 Allison grafische vormgeving
 Deventer
 Drukwerk: Ovimec

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden.

ISBN 1388-2759

Donateur

Donateur kan men worden door overmaking van:

€ 15 (of meer) voor particulieren

€ 25 (of meer) voor organisaties

€ 50 (of meer) voor bedrijven

€ 250 (of meer) voor 'Vrienden'

op bankrekening 415141

t.n.v. Stichting Industrieel Erfgoed Deventer.

Adres: Parkweg 3, 7411 SG Deventer.

Vriend van de SIED

De SIED heeft een bijzondere relatie met een aantal donateurs, die we Vriend van de SIED noemen. Voor de Vrienden gelden extra faciliteiten: het logo prominent op de website en vermelding in Nijvertijd.

De Vrienden van de SIED zijn:

Ardagh Groep

BAM Woningbouw Deventer

Deventer Kring van Werkgevers

Eno Zorgverzekeraar

Ten Hag Groep

Rentree

Saxion Hogescholen

Schaap Bliksembeveiliging Ontstoringstechniek

Soils milieuvadvisbureau

Tauw

Witteveen + Bos

Dubbele muurreclame op voormalig pakhuis Stoffel, hoek Polstraat / Boterstraat

www.sied.nl